

Református Szemle

Az Erdélyi Református Egyházkerület
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és az Evangélikus–Lutheránus Egyház
hivatalos lapja

Százkettedik évfolyam
2009. március–április

2

Református Szemle

Alapítás: 1907

Kéthavonta megjelenő teológiai tudományos folyóirat

Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa

FŐSZERKESZTŐ

Dr. ADORJÁNI ZOLTÁN

email: adorjani@proteo.hu, tel.: 0744–989–052

FELELŐS SZERKESZTŐ

Dr. BUZOGÁNY DEZSŐ

email: buzogany@proteo.hu, tel.: 0744–254–208

MUNKATÁRSAK

Dr. Geréb Zsolt

Dr. Kolumbán Vilmos József

Dr. Kovács László Attila

Dr. Molnár János

Dr. Pásztori-Kupán István

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

THEOLOGIA BIBLICA

Dr. Bolyki János (a Magyar Tudományos Akadémia doktora)

Dr. Herczeg Pál (Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara – HU)

Dr. Marjovszky Tibor (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – HU)

THEOLOGIA PRACTICA

Dr. Fekete Károly (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – HU)

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Dr. Szűcs Ferenc (Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara – HU)

Dr. Fazakas Sándor (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – HU)

HISTORIA ECCLESIAE

Dr. Dienes Dénes (Sárospataki Református Hittudományi Akadémia – HU)

Dr. Ferenc Postma (Vrije Universiteit Amsterdam – NL)

ISSN 0254-4458

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 400079 Kolozsvár, Király utca (str. I. C. Brătianu) 51. sz.

Telefon: 0264-592-453

Bankszámla: BCR Cluj – RO66RNCB0106026604570001

Megrendelés: e-mail: iratterjesztes@reformatus.ro

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

Készült az Erdélyi Református Egyházkerület Misztótfalusi Kis Miklós

Sajtóközpontjának nyomdájában

Felelős vezető: Tonk István

THEOLOGIA BIBLICA

Kiss Jenő: <i>A panaszló JHWH panaszló prófétája. II. rész</i>	145
Kustár Zoltán: <i>A Misna Názír traktátusa. II. rész: a IV–IX. bekezdés fordítása és magyarázata</i>	155

THEOLOGIA PRACTICA

Ulrich Luz: <i>Az evangéliumi ígéretből származó öröm Máté perspektívája szerint</i>	177
--	-----

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Tőkés István: <i>A hit és a mai ember</i>	189
Pásztori-Kupán István: <i>Tebetjük-e, hogy amiket láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk?</i>	195
Kovács Ábrahám: <i>A Syriac Christology and Polemics Against the Jews: a theology of Aphrahat</i>	214

HISTORIA ECCLESIAE

Hegyi Géza: <i>Hatalomelméletek és megvalósulásuk a középkori egyházban</i>	222
---	-----

VARIA

Bibliopolium

Balogh Csaba: <i>Hodosy-Takács Előd: Móáb. Egy vaskori nép Izrael szomszédjában</i>	245
---	-----

Recensio

Balogh Béla: <i>Evangelische Theologie, 68. Jahrgang, 4–2008</i>	251
<i>Vigilia, 73. évfolyam, 2008/8</i>	253

Novum

<i>Doktori címet szerzett Füsti-Molnár Szilveszter</i>	255
Füsti-Molnár Szilveszter: <i>Ecclesia sine macula et ruga</i>	255

Illusztrációk: bonyhai kegyszerek.

(Foto: Buzogány Dezső)

THEOLOGIA BIBLICA

Jenő Kiss: *Lamenting JHWH and His Lamenting Prophet. Part II.*

Klagender JHWH und sein klagender Prophet. II. Teil

Le prophète lamentif du JHWH lamentif. II. partie 145

Zoltán Kustár: *The Nazir Tractate of the Misna. Part II.*

Der Misna-Traktat Nazir. II. Teil

Le traité Nazir de la Mishna. II. partie 155

THEOLOGIA PRACTICA

Luz, Ulrich: *Joy Deriving from the Gospel Promise: a Matthaean Perspective*

Freude aus der Verheissung des Evangeliums – eine matthäische Perspektive

La joie provenant de la promesse de l'Évangile dans la perspective de Matthieu 177

THEOLOGIA SYSTEMATICA

István Tőkés: *Faith and the Contemporary Believer*

Der Glaube und der Mensch von heute

La foi et l'homme d'aujourd'hui 189

István Pásztori-Kupán: *Can we keep from speaking about what we have seen and heard?*

An exchange of letters between Karl Barth's disciples and Reinhold Niebuhr in 1957

Dürfen wir darüber schweigen, was wir gesehen und gehört haben? Die Schüler Karl Barths

und der Briefwechsel Reinhold Niebuhrs aus dem Jahre 1957

Pourrions-nous ne pas parler de ce que nous avons vu et entendu? L'échange de lettres de 1957

des disciples de Karl Barth et Reinhold Niebuhr 195

Kovács Ábrahám: *A Syriac Christology and Polemics Against the Jews: a theology of Aphrahat*

Eine syrische Christologie und Polemik gegen die Juden. Die Theologie Aphrahats

Une Christologie et Polémie syrienne envers les juifs: la théologie d'Aphrahat 214

HISTORIA ECCLESIAE

Géza Hegyi: *Power Theories and their Realization in the Mediaeval Church*

Machttheorien und ihre Verwirklichungen in der mittelalterlichen Kirche

Des théories de pouvoir et leur réalisation dans l'Église médiévale 222

VARIA

Bibliopolium

Csaba Balogh: *Előd Hodossy-Takács: Moab. A Nation of the Iron Age in Israel's Neighbourhood*

Előd Hodossy-Takács: Moab. Ein Volk des eisernen Zeitalters in der Nachbarschaft von Israel

Előd Hodossy-Takács: Moab. Un peuple de l'âge du fer avoisinant l'Israël 245

Recensio

Béla Balogh: *Evangelische Theologie, 68. Jahrgang (68st Year, Tome LXVIII) 4–2008* 251

Vigilia, 73st Year (73. Jahrgang, Tome LVIII) 2008/8 253

Novum

Szilveszter Füsti-Molnár Obtained His Doctoral Degree

Szilveszter Füsti-Molnár hat Doktorat erworben

Szilveszter Füsti-Molnár a obtenu la grad de doctorat 255

Szilveszter Füsti-Molnár: Ecclesia sine macula et ruga 255

Tehetjük-e, hogy amiket láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk?

Karl Barth tanítványai és Reinhold Niebuhr
1957-es levélváltása

A *Református Szemle* előző számában – félévszázados mulasztás pótlási szándékával – Reinhold Niebuhr észak-amerikai teológusnak a *Christian Century* 1957. január 23-i kiadásában megjelent cikkét közöltük eredeti angol nyelven és magyar fordításban, ahol a szerző Karl Barthnak az 1956-os magyar szabadságharc kapcsán tanúsított érthetetlen hallgatását kifogásolta.¹ Jelen írásunkban a történet második fejezetét – Barth tanítványainak és Niebuhrnak 1957 áprilisában lezajlott levélváltását – tesszük hozzáférhetővé a magyar olvasóközönség számára.

Amint azt korábbi írásunkban jeleztük, Barth hallgatása több szempontból is beszédes volt. Reinhold Niebuhr – aki a Barth teológiája iránti tiszteletét bírálata ellenére is fenntartotta – az Egyesült Államok fizikai távolságából is ráérezett arra, hogy ez a némaság sem a magyar, sem az európai közvélemény számára nem volt, nem lehetett elfogadható (ahogyan tulajdonképpen ma, ötvenhárom esztendő távolából sem az). Magyaráztaképpen Barth teológiájának túlzott eszkatológiai hangsúlyát, politikai megnyilatkozásainak szeszélyességét (és gyakori tájékoztatlanságát) rója fel a svájci teológusnak – tulajdonképpen ugyanazokat a hiányosságokat, melyeket Vasady Béla már 1938–1939-ben érzékelt és kifogásolt Barth gondolkodásában.²

Amint azt korábbi írásunkban kifejtettük, Barth és Vasady levelezése³ ékes példája annak, hogy a svájci teológus csak nagyon ritkán (sőt: olykor egyáltalán nem) bocsátott meg azoknak, akik őt, és az ő gyakran felelőtlen elszólásait vagy súlyos következtetéseit akár egyszer is bírálni merészték. Fenntartotta magának azt a meglehetősen kétes eredetű jogot, hogy a politikai változásokhoz és a történelem különböző eseményeihez akkor és úgy szóljon hozzá, amikor és ahogyan kedve tartja. E hozzászólásokat általában sajátos történelemszemlélete határozta meg, melynek egyre gyakrabban megmutatkozó dilettantizmusát a „teológiai” megszólalás ürügyével igyekezett mentesíteni. Valahányszor a világ dolgaiban és a napi politika szövevényeiben sokkal járta-sabb (nemegyszer Barthnál erkölcsileg tisztábban látó) kortársai – mint pl. Niebuhr, Vasady, vagy éppen Emil Brunner – egyik-másik nyilvánvaló tévedésével szembesítettek, Barth azonnal visszavonult a korábban alig használt, de a háború után egyre ké-

¹ Ld. Pásztori-Kupán István: Hallgatni: arany-e vagy cinkosság? Karl Barthnak az 1956-os magyar szabadságharc kapcsán tanúsított „hallgatása” Reinhold Niebuhr értelmezésében, In: *Református Szemle* 2009/1, 103–125.

² Uo. 121–122.

³ A levelezés magyar kiadását ld. Ferencz Árpád (szerk.): *Világok vándorai. Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi látogatásáról. Karl Barth és Vassady Béla levelezése*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Karl Barth Kutatóintézet kiadványai 1, DRHE Debrecen 2007.

nyelmesebbé váló teológiai elefántcsonttornyába. Válaszaiban az éppen szóban forgó – és általa rendszerint elfogultan értelmezett – történelmi eseményeket a kozmikus jelentőségű üdvtörténet fényében bagatellizálva gyakorlatilag kitért az érdembeli vita elől, és minden politikai megnyilatkozását (különösen a nyilvánvaló „elnyilatkozásokat”) a szinte idő- és térfeletti „teológiai felelősségből” (és nem a gyarló történelmi eseményekből) fakadó magasztos kötelességeként tüntette fel.

A magyar szabadságharc és Niebuhr 1957 januárjában megjelent cikke kapcsán azonban valószínűleg maga Barth is érezte, hogy a menthetetlen hallgatást számon kérő bíráló elevenbe talált. Az amerikai teológust és etikust nem kábitotta el Barth korábbi európai nimbusza, így a legudvariasabb hangnem ellenére is világosan foglalta össze a bázeli professzor történelmi és politikai gondolkodásának hiányosságait. Mivel Niebuhr burkoltan a Hromádka árulásától⁴ való világos elhatárolódás elmulasztását is felrögzítette Barthnak, a jobb érzésű európai teológusok meglehetősen erősödő rosszallását is érzékelő svájci teológus feltehetően nem tehetett mást: Niebuhr bírálóival szemben is néma maradt.

Nem úgy a Barth észak-amerikai származású angolkjú tanítványai. James C. Cox,⁵ John H. Yoder,⁶ Albert J. Meyer,⁷ Marion W. Conditt⁸ és Paul L. Maier⁹ úgy vélték, mesterüket méltatlan támadás érte Niebuhr részéről. Az öt hallgató a *Christian Century*

⁴ Josef Lukl Hromádka cseh teológusnak (és egyben Barth-tanítványnak) a magyar szabadságharcot vérbefojtó szovjet vezetés és a hatalomra kerülő Kádár-kormány védelmében megfogalmazott állásfoglalásáról van szó, melyet Hromádka 1956. december 8-án a *Die Protestantische Kirche in der Tschechoslowakei* külön számában *Gondolatok a magyarországi válságról* címmel tett közzé. Ezt az árulást Hruscsov két évvel később, 1958-ban – Hromádka más hasonló „szolgálatának” elismeréseképpen – a Lenin-békedíj átadásával jutalmazta. Hromádka írásának bő magyar nyelvű kivonatát ld. Horváth Erzsébet (szerk.): *Megújulás, visszarendeződés. Dokumentumok a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában az 1957–1958-as esztendő történetének kutatásához*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2008, 304–311. Az eredeti szöveg elérhetősége: Magyar Országos Levéltár XIX–A–21–a–24–1957, 24–31.

⁵ James C. Cox teológiai oklevelet a Baldwin Wallace College-ben szerzett, majd a Garrett Theological Seminary hallgatójaként teológiai magiszter lett. Doktori fokozathoz Barth irányítása alatt Bázelen jutott. Őt tartják az ún. Teleios Technika és a Teljes Személy Közössége (Community of the Whole Person) megalapítójának. Kutatási területei: stressz leküzdése, fóbiák megszüntetése, bioenergetika, meditáció stb.

⁶ John H. Yoder (1927–1997) mennonita teológus, keresztyén pacifista. Bázelen Barth, Cullmann, Eichrodt és Jaspers irányítása mellett szerzett doktori oklevelet. Az Egyesült Államokba visszatérve először a Goshen Biblical Seminary, majd a University of Notre Dame professzora lett. 1992 és 1996 között a Mennonita Egyház Indiana–Michigan Konferenciája vizsgálatot folytatott ellene nemi szédelés miatt. Yoder végül nyilvánosan elismerte vétkeit, az eljárás végén pedig egyháza arra biztatta, hogy „írás- és tanításbeli ajándékait hasznosítsa”. Főműve az 1972-ben megjelent *The Politics of Jesus (Jézus politikája)*.

⁷ Albert J. Meyer mennonita teológus, a Goshen College-ben, majd a Princetoni Egyetemen tanult. 1954 és 1958 között a Mennonita Központi Bizottság (Mennonite Central Committee) tagjaként Franciaországban és Svájcban munkálkodott, közben Barth hallgatója Bázelen. John H. Yoder és Reinhold Niebuhr Karl Barth írására (*The problem of war – A háború problémája*) a Meyerrel folytatott levelezés során válaszolnak. Meyer 1958-ban tért vissza az Egyesült Államokba.

⁸ Marion W. Conditt észak-amerikai teológus, Barth tanítványa Bázelen, akinek vezetése alatt írta meg doktori tézisét. Címe: *More Acceptable than Sacrifice. Ethics and Election as Obedience to God's Will in the Theology of Calvin (Az áldozatnál elfogadhatóbb. Erkölc és kiválasztás mint az Isten akaratának történő engedelmesség Kálvin teológiájában)*. Basel, Reinhardt 1973. Az Államokba visszatérve a Texas állambeli Temple-ben telepedett le.

⁹ Paul L. Maier 1954-ben a Harvardon szerzett MA (Master of Arts) oklevelet, majd a St. Louis-beli Concordia Seminary-ben lett teológiai magiszter. Fulbright ösztöndíjjal a németországi Heidelbergben és a svájci Bázelen tanult. Doktori oklevelét *summa cum laude* minősítéssel 1957-ben vehette át. Jelenleg a Western Michigan University történelmi tanszékének professzora. Számos történelmi, ókortörténeti témájú könyv, regény és tanulmány szerzője.

április 10-i számában közzétette válaszát. Ebben nem csupán Barth védelmére szorítkoztak (mely amúgy is eleve reménytelen vállalkozás volt), hanem adott ponton heves ellentámadásba lendültek, sőt Niebuhr félreértelmezésétől és erkölcsi-szakmai hitelének megkérdőjelezésétől sem riadtak vissza. A meglehetősen agresszív típusú védekezés során a fiatalok számos túlzásra is ragadtatták magukat. Az amerikai professzor viszontválaszában mindvégig kifogástalan gentleman-jellegű hozzáállást tanúsítva, a nyilvánvaló félremagyarázások és rágalmak helyretétele után finoman rendre is utasította őket. Niebuhr második írásán is jól érződik a visszafogottság, annak ellenére, hogy a Barth-tanítványok a korabeli nemzetközi helyzetre vonatkozó tájékozatlanság (vagy inkább tudatos ferdítés?) tekintetében¹⁰ – ha ez egyáltalán lehetséges – még mesztterüket is alulmúlták.

A levélváltás szövegének közlése előtt vessünk egy pillantást a „védelmezők” legfontosabb érveire. Szerintük Barth első reakciója „amikor egy félig nyilvános szemináriumon megkérték: nyilatkozzon a magyar válságról, az volt, hogy Svájc máris túlságosan izgatott”. Attól való állítólagos félelmében, hogy a keresztes hadjáratokra emlékeztető hangulat (mely 1956-ban Magyarország kapcsán amúgy sem Svájcra, sem más nyugati államra nem volt jellemző) esetleg az Oroszország elleni szent háborúra indíthatja a tőkés országokat, miközben – a tanítványok szerint – a Nyugat „kellőképpen bepiszkolta a saját hitelét” a szuezi válság idején, Barth nagy önfegyelemmel hallgatott, nehogy az ő szavai indítsák el a háborút. Furcsamód, ugyanez a Barth két évtizeddel korábban, egy másik háború küszöbén minden önmegtartóztatás nélkül fejezte ki abbéli reményét, hogy „az ősi husziták gyermekei megmutatják a nagyon is puhánnyá lett Európának: férfiak ma is léteznek”.¹¹ Ez, a Hromádkához 1938 szeptemberében írt levél minden tekintetben kimerítette a „szent háborúra” való egyértelmű uszítás kategóriáját. Barth ezt annakidején a következő – meglehetősen felelőtlen – kijelentéssel toldotta meg:

„Minden cseh katona, aki akkor majd harcol és szenved értünk is – s fenntartások nélkül ki kell mondanom: Jézus Krisztus Egyházáért is.”¹²

Mikor Barth a fenti sorokat írta, akkor Európában még nem tört ki a háború. Sőt: levelében éppen ezt nehezményezte, ti., hogy esetleg még a csehek sem fognak fegyvert Hitler ellen – miközben jól tudhatta, hogy Csehszlovákia nem állhat ellen Németországnak. Magyarán: az erőviszonyok közötti óriási különbség ismeretében – feltehetőleg azzal a reménnyel, hogy Európa felébred – teljesen esélytelen háborúra uszította, eleve vesztesnek mondható küzdelemre sarkallta a cseheket. Ehhez képest 1956 novemberének közepén Magyarországon már nem volt háború, és az alatt a rövid idő alatt, amíg a harcok folytak, az egész világ közömbösen vagy megszegyenülten hallgatott. Miközben Barth 1938-ban úgy vélte: Csehszlovákia és Európa szabadsága – sőt, a Krisztus Egyháza – megér egy háborút, Magyarország esetében 1956-ban olyannyira tartott attól, hogy akár egyetlen meggondolatlan szóval is a „szent háborúra” uszítson, hogy inkább egyáltalán meg sem szólalt. Még utólag sem. Így aztán az ő részéről nemcsak az „uszítás” maradt el, hanem a letiportak iránti utólagos részvét nyilvános kifejezése is. Az esetleges Barth-féle „uszításnak” (ha 1956-ban netán elhangzik) amúgy

¹⁰ Ld. alább az öt hallgatónak a szuezi válsággal kapcsolatos értelmezését, valamint Niebuhr válaszát.

¹¹ Ld. Barth, Karl: *Offene Briefe 1935–1942* GA 5 (Zürich: TVZ, 2001), 107. A fenti részlet magyar fordítását ld. Ferencz Árpád: *Világok vándorai*. 126.

¹² Uo.

pontosan annyira nem lett volna semmi foganatja, mint a rövid ideig szabaddá lett Magyar Rádió kétségbeesett segélykiáltásának – és ezt 1956-ban maga Barth is éppolyan jól tudta, mint Nyugat-Európában és Amerikában bárki más. A világi eseményeket Barthenál sokkal jobban érzékelő Reinhold Niebuhr alább közölt viszontválaszában ezt is félreérthetetlenné teszi.

Ha Barthot még a legnagyobb fokú megértéssel és kímélettel kezeljük is, a fenti félig nyilvános előadáson tanúsított magatartása – amint ezt az öt tanítvány tanúbizonysága erősíti – egyértelmű, szinte tipikus bezárkózottságra vall: a mester szavai szerint „Svájc máris túlságosan izgatott”, azaz még egy jámbor teológiai szeminárium keretében sem lehet megkockáztatni az egyértelmű *status confessionis* állapotában küzdő, sőt: már letiport magyar keresztyének iránti együttérzés kifejezését. Hogy ezt a minősíthetetlenül részvétlen viselkedést hogyan lehetett egy *védelmeszöveg* célzatú levélben egyenesen Barth *mentségére* felhozni, valószínűleg nemcsak Niebuhr számára volt és maradt rejtély...

Az ifjú tanítványok másik érve azért érdekes, mert közvetlenül érinti az 1956-os magyarországi eseményeket, és fényt vet arra is, hogy azokat maga Barth miként értékelte. Az öt tanítvány 1957 áprilisában így fogalmazott:

„A további kommentárok megkockáztatásától való tartózkodása másik okául [Barth] Mindszenty bíborosnak a forradalomban játszott kétes szerepét említette. Ezen a ponton Barth visszafogottsága azóta igazolást nyert.”¹³

Tartozunk annyival Mindszenty József emlékének, hogy sommásan megállapítsuk: ha a huszadik századi Magyarország egyházi és világi előjárói között akadt olyan, akinek a szerepe az éppen aktuális politikai csillagzattól teljesen függetlenül soha nem volt kétséges, Mindszenty bíboros – aki a nyilasok börtönéből szinte közjáték nélkül került a kommunisták börtönébe – mindenképpen közéjük tartozott. Barth fenti célzását még a legelfogultabb barthiánus elemző sem nevezheti jóindulatúnak. Legfennebb azt mondhatjuk, hogy Barth szemében Mindszenty azért „játszott kétes szerepet”, mert nem volt hajlandó magáévá tenni a svájci teológusnak már 1948-ban tett magyarországi látogatásakor képviselt, a kommunizmussal történő kiegyezést sugalló magatartását. Barth számára a vértanúi állhatatosságáról ismert Mindszenty testesítette meg azt a „római kísértést”, melynek – Barth elismerő szavai szerint – „a Magyar Református Egyház ellenállt”, azaz elvi megfontolásból nem vonult ellenzékbe. A svájci teológus már 1948-ban megírt visszaemlékezésében személyes sikernek könyvelhette el, hogy

„A [Magyar] Református Egyház ellenállt az ellenkező, római kísértésnek is – tudniillik, hogy elvi megfontolásból ellenzékbe vonuljon. Egyetlen felelős református keresztyénnel sem találkoztam, aki úgy gondolta volna, hogy politikai elvek alapján politikai ellenállás útjára kellene lépni.”¹⁴

Még ha a Mindszenty 1956-os szerepének Barth szerinti értékelése helytelen is, ezt talán betudhatjuk azon elfogultságnak, mellyel a második világháború után Magyarországhoz (és talán általában a kommunista rendszerrel szemben jóval határozottabb ellenállást tanúsító Magyar Katolikus Egyházhoz) viszonyult. A „kétes szerep” felemlgetése Barth részéről valószínűleg freudi elszólással kevert olcsó mentegetőzés: hiszen

¹³ Ld. alább a *The Christian Century* 1957. ápr. 10-i számában megjelent írások fordítását.

¹⁴ Ld. Barth 1948-as kijelentését, melyet bírálata során éppen Niebuhr idézett: *Református Szemle*, 2009/1, 123.

1935-ben, a bonni professzori állás elvesztése után¹⁵ – a Mindszentyénél jóval könnyebb helyzetben – ő egyetlen pillanatig sem játszott „kétes szerepet”, hanem azonnal „dezertált” Németországból. Mindszenty ezzel szemben a világháború legborzalmasabb időszakában Szálasi miniszterelnök-helyettesének személyesen adja át a dunántúli püspököknek a zsidók üldözése ellen megfogalmazott tiltakozó levelét. Ez a levél vezet Mindszenty letartóztatásához is. A hitvalló kiállítás hasonló egyháztörténeti példáit jól ismerő Barth ismét megdöbbenően következetlenül viselkedik. Egyrészt a Hitler ellen 1938-ban küzdő cseh katona szerinte Krisztus Egyházát védelmezte. Ehhez képest – ugyancsak Barth szerint – a zsidók üldözése ellen 1945-ben Szálasinál tiltakozó, majd a magyar nemzetet leigázó kommunistákat szintén ugyanolyan következetességgel 1956. nov. 3-án elhangzott rádióbeszédében bíráló (csupán néhány napja szabadlábra helyezett) Mindszenty „kétes szerepet” játszik. Úgy tűnik, valahol tényleg hiba van...

A fentiekhez azonban egy ennél jóval súlyosabb mondat is kapcsolódik. Az öt tanítvány már 1957 áprilisában úgy véli, hogy Barthnak a Mindszenty „kétes szerepére” vonatkozó gyanúja nem volt alaptalan, mondván, hogy „ezen a ponton Barth visszafogottsága azóta [tehát 1956 novemberétől 1957 áprilisáig] igazolást nyert”. Ez az utóbbi megjegyzés veti fel az egyik legnyugtalanítóbb kérdést. Nevezetesen azt, hogy 1957 tavaszán milyen forrásokra hivatkozva állíthatott ilyet valaki? Hiszen a magyar katolikus egyházfőről ezidőtájt annyit lehetett tudni, hogy a szabadságharc vérbefojtása után, 1956. november 4-én a budapesti amerikai követségre menekült. Az világos, hogy az 1949. február 8-án Mindszentyt életfogytig tartó fegyházra ítéelő egykori, s most, a szabadságharc leverése után szovjet segítséggel újfent hatalomra jutott kommunisták számára Magyarországon ismét ő volt az első számú közellenség. Ezt nem is tartották titokban, sőt: Kádárék szívós aknamunkával később még a Szentszéknél is elérték, hogy 1971-ben akarata ellenére távozzon Magyarországról, majd VI. Pál a maga pápai hatalmánál fogva – szintén Mindszenty kifejezett akarata ellenére – 1974-ben menessze hercegprímási tisztéből. A magyar közvélemény számára – felekezeti hovatartozástól függetlenül – Mindszenty jelentette a következetesség, a szó legnemesebb értelmében vett hívő ellenállás foglatát. Ő kizárólag a Kádár-féle propaganda szerint volt „ellenforradalmár”, „népellenség”, a szocialista fejlődés útjában álló, tehát „kétes szerepet” játszó reakciós. Barth ilyenén gyanúját 1957 tavaszán – sőt: évtizedek múlva is! – csak a hazug kádári–szovjet hírforrások igazolhatták.

És mégis van egy kivétel: nevezetesen Hromádka 1956. december 8-i *Gondolatok a magyarországi válságról* című ominózus állásfoglalása. Ezen a ponton kell ismét visszatérnünk erre az írásra, hiszen Barth hű tanítványának, szellemi társának, sőt: a jelek szerint minden kelet-európai kérdésben Barth kizárólagos útbaigazítójának tollából származik. Ebben az állásfoglalásban a proletárdiktatúra rémuralma nyomán kialakuló „szocialista társadalmat” védelmező Hromádka a magyar szabadságharcról egyebek közt a következőket írja:

„A józan reformkívánságok mellett kezdettől fogva szóhoz jutottak fasisztanacionalista színezetű jelszavak is. Olyan jelszavak, melyek azt fejezték ki, ami tíz évig elnyomatott, és ami az 1945-ben elesett Magyarország maradványaképpen élt tovább. Az események kezdetekor megjelentek a magyar földön az emigránsok küldöttei, akiket külföldön készítettek fel a beavatkozásra, akik nem a demokráciáért, hanem az ország szocialista építése ellen küzdöttek, és azt a szovjetellenes blokkba akarták bekapcsolni. Egyik éjjel megnyitották Magyarország nyugati hatá-

¹⁵ Előző írásomban (ld. *Református Szemle* 2009/1, 106. és 111.) Barthot tévesen kölni professzornak neveztem. A kiigazításért Ferencz Árpád barátomnak tartozom köszönettel.

rát, külföldi elemek és mindenféle segítőeszköz (fegyvereket is beleértve) jöttek be rajta, a valóságos ellenforradalom támogatására. [...] Vajon tudják-e barátaink a nyugati országokban, hogy az ún. szabadság első napjai ezernyi gyilkosságról, zsidóellenes pogromokról és nagyon veszedelmes jellegű restaurációs fáradozásokról tanúskodtak? Tudják-e, hogy egész Közép-Európa értelmetlen véres kavardósba jutott volna, miközben azok, akik az 1945-ös vezetésből elmozdítottak között a legbrutálisabb szenvedélyeket ébresztették fel, a háttérben húzódtak meg?”¹⁶

Nem feladatunk e kádári–hruscsovi ihletésű rágalmak pontról pontra történő megcáfolása, viszont kötelességünk megjegyezni, hogy az első napok „ezernyi gyilkossága” éppen a tüntetőket sortűzzel pusztító kommunista-szovjetbarát hatalom lelkén szárad, nem a szabadságharcosokén. Előző írásunkban már bemutattuk, hogy Peter Fryer, a kommunista érzelmű brit hírlapíró, aki mindvégig szemtanúja volt az 56-os magyar élet-halál harcnak, micsoda felháborodással utasított vissza mindenféle ferdítést és félretájékoztatást, mely a forradalom tisztaságát próbálta megkérdőjelezni.¹⁷ Hromádka fenti szövege tehát egyértelműen a kádári-szovjet propaganda álszent egyházi köntösbe bújtatott (éppen ezért sokkal alattomosabb) továbbszajkózása. Szerzőnk sajnos nem állt meg itt, sőt: még az Egyházak Világtanácsa elnökségének meglehetősen visszafogott nyilatkozatát – mely a szovjet tankok bevonulása idején „a magyar nép által elszenvedett tragikus sorsfordulat” iránti együttérzésről tanúskodott¹⁸ – is megbírálta:

„Komoly kétségeim vannak azonban afelől, hogy vajon lehet-e segíteni a magyarországi egyházat a restauráció útján, vajon az a mód és eljárás, ahogyan a változásokra sor került, nem teszik-e ki az egyházat annak a veszélynek, hogy mesterségesen azt újítták meg, aminek a régi magyar társadalom elbukásával el kellene halnia? Nagyon nyugtalanok voltunk, amikor Genfből, felelős ökumenikus körökből úgy nyilatkoztak az egyházban történt változásokról, hogy azokat kapcsolatba hozták éppen azon nehéz napok, az október 28. és november 4. közötti napok eseményeivel, és az olvasóban az a benyomás támadhatott, mint-hogyha az Egyházak Világtanácsának magyarországi nyári ülése az ellenforradalom ‘nagy napját’ is előkészítette volna.”¹⁹

Hromádka tehát „nagyon nyugtalan volt”, amikor 1956 novemberében Svájcban (Genfből) az EVT elnöksége a szovjet tankokkal küzdő magyar nemzet élet-halál harca feletti együttérzését fejezte ki – anélkül azonban, hogy Visser’t Hooft és kollégái bármilyen uszító hangnemben fogalmaztak volna. Furcsamód, ugyanaz a Hromádka egyáltalán nem aggódott 1938-ban, amikor szintén Svájcban (Bázelből) mestere és példaképe, Karl Barth félreérthetetlenül uszító hangon intézett felhívást a Hitler tankjaival (szintén a szabadságért) küzdő cseh nemzethez. Szerzőnk ugyanebben az 1956. december 8-i állásfoglalásában olyan kijelentésekre ragadtatja magát, amelyek talán meszerét, Barthot is befolyásolhatták:

„Különösképpen nem hisszük azt, hogy az egyház szabadságát a püspöki állásokban történt változtatásokkal lehet biztosítani. Nem akarunk hívatlan pró-

¹⁶ A magyar szöveget a jobb hangzás érdekében helyenként javítottam (PKI). Ld. Horváth Erzsébet: *Megújulás, visszarendeződés*. 309–310.

¹⁷ Ld. *Református Szemle* 2009/1, 104–105.

¹⁸ W. A. Visser’t Hooft beszámolójának részletét ld. Horváth Erzsébet: *Megújulás, visszarendeződés*. 322.

¹⁹ Uo. 311.

kátorokként fellépni senki érdekében sem. Önmagunk felett is bírálatot kell gyakorolnunk. Nem fogunk azonban csatlakozni a 'nagy nappal' kapcsolatban kiadott örömnnyilatkozathoz, amelyen a volt tisztségviselők püspöki tisztségüket ismét elfoglalták, miközben emberek ezreit gyilkolták meg, és a szociális és politikai nacionalizmus zászlaját vonták fel.”²⁰

A szöveg értelme szerint a fentiek általában „a magyarországi egyházra”, és különösen a magyarországi protestáns egyházakra vonatkoznak. Az utolsó mondat megbélyegző éle szinte hihetetlen: a rehabilitált püspököket közönséges tömeggyilkosoknak nevezi. Hogy „a volt tisztségviselők” közé oda lehet-e érteni Mindszenty bíboros nevét is, talán értelmezés kérdése. Az viszont kétségtelen, hogy Hromádka a világháború után berendezkedő sztálinista hatalomnak minden akkori magyar egyházi vezető elleni brutális eljárását helyeselte. Ebből a szemszögből teljesen mindegy, hogy milyen felekezetű volt az illető: és valószínűleg az is, hogy közülük többen szembeszegültek Szálasival. A legsúlyosabb viszont az, hogy Hromádka ezeket a sorokat 1956 decemberében, a szabadságharc utáni első megtorlások korszakában írja – olyan korszakban, amely Szálasi, sőt még Rákosi kegyetlenkedéseit is igyekezett felülmúlni.

Barth tanítványa – a hruscsovi rendszer „hasznos idiótája”²¹ – tehát minden lelkiismeret-furdalás nélkül rágalmazta a magyar szabadságharc egyházi szereplőit, és keményen bírálta azok védelmezőit. A bázeli mestert azonban ez sem menti, hiszen Hromádka nem volt az események szemtanúja. Peter Fryer – akinek a viszonyulását maga Niebuhr ajánlotta Barth figyelmébe – viszont igen. A jelek szerint azonban a svájci teológus csak a kommunista propaganda egyházi szócsövére figyelt – még akkor is, ha egyéb hiteles források Hromádka állításaival ellentétes tényekről tanúskodtak.

Térjünk vissza a Barth-tanítványok nyílt leveléhez. Ha az öt ifjú teológus szerint Barthnak a magyar szabadságharccal szembeni visszafogottsága (és Mindszenty „kétes szerepére” vonatkozó gyanúja) 1957 áprilisában már „beigazolódott”, ezt csak egyféleképpen lehet értelmezni. Éspedig: Barth és tanítványai Mindszenty 56-os szereplésére vonatkozóan – a valós tények és az ún. nyugati szabad világban megjelent hírek ellenére – kizárólag a Kádár-kormány minősíthetetlen rágalmaival (és annak a Hromádka-féle értelmezésével) fogadták el. Niebuhr tanúsága szerint e módszeres félretájékoztatás közvetlenül hruscsovi körökből származott.²² Nem állhatjuk meg, hogy Albert Camus-nek éppen ebben az időben keletkezett sorait ismét ne idézzük:

„A magára maradt Európában csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol – még közvetve sem – igazoljuk a gyilkosokat.”²³

²⁰ Horváth Erzsébet (szerk.): *Megújulás, visszarendeződés*. 311.

²¹ A kifejezés az alábbi szerzőktől származik: Jonathan Luxmoore – Jolanta Babiuch: *Vatican and the Reg Flag: The Struggle for the Soul of Eastern Europe*. Continuum 2000, 84. Vö. *Református Szemle* 2009/1, 116.

²² Niebuhr szerint Mindszentynek a szabadságharcban betöltött állítólagos szerepét maga Hruscsov próbálta felhasználni a szovjet beavatkozás szükségességének igazolásához, mondván, hogy Magyarországon fasiszta (!) lázadás történt. A „fasiszta” jelző használatát Mindszentynek a Szálasiék zsidóüldözése elleni világháborús tiltakozásával egybevetve fogalmat alkothatunk magunknak Hruscsov és Kádár hírközlésének megbízhatóságáról.

²³ Camus, A.: *A magyarok vére* (1957); <http://hungaria.org/projects.php?projectid=4&menuid=288> (megnyitva: 2008. dec. 25).

Barth tehát saját viszonyulásával és öt tanítványa által írásban tanúsított kijelentésével tette és teszi lehetetlenné a hallgatása kapcsán hozható – sokak által talán még ma, ötvenhárom év múltán is remélt – erkölcsi felmentő ítéletet. Ő – és nem más – 1956-ban és 1957-ben (bármennyire fájdalmas lehetett ez számára, és bármennyire fájdalmas most nekünk) választás előtt állt, és egyértelműen választott: a magyar vértanúknak, vagy az ő emléküket, becsületüket, nemes kiállásuk tisztességét bemocskoló gyilkosoknak és áruló (egyházi) csatlósáiknak hajlandó-e hinni? A tanítványok fenti mondata Mindszenty kapcsán kétséget sem hagy afelől, hogy a híres teológus – őt, szintén a „szabad világhoz” tartozó tanítványával egyetemben – bizony a könnyebbik utat választotta. Azt csupán remélhetjük, hogy e döntését legalább saját lelkiismerete előtt csak részben tartotta helyesnek. Mindenesetre a világ (és benne az 1956-ban meghurcolt magyarok) színe előtt nyilvánosan még azt sem ismerte el, hogy ez esetben esetleg téved(het)ett. A kérdést az is súlyosbítja, hogy maguk a tanítványok fogalmaznak így:

„A Christian Century olvasói számára nyújtott jelen tisztázási kísérlet célja nem Barth teológiai vagy politikai kijelentéseinek védelme volt, hanem annak képviselése, hogy az ilyen párbeszédhez való hozzájárulás *tényszerű tudósításon* és *felelős polémian* alapuljon.” [kiemelések tőlem – PKI]

Amennyiben a „tényszerű” vagy „pontos tudósítás” (az eredeti szövegben: „accurate reporting”) kategóriájába az ifjú titánok szerint belefér Mindszenty tisztességének a konkoltyt hintő gyanúeltetés újságírói arzenáljából jól ismert, méltán hrucsovi színvonalú becsmérése, akkor talán nem teljesen elhibázott, ha ehelyütt George S. Hendry egykori princetoni teológus összefoglaló értékelését közöljük:

„A Bázelen töltött évek [Barth] teológiai megvalósítása megkoronázásának és önnön hanyatlásának időszakát jelentették. Barth számára (a négyzteri költözés ellenére) ezek boldog, noha nem békés esztendőek voltak. Honfitársait – akik semmit sem kívántak jobban, mint elkerülni Hitler felingerlését – bosszantotta Barth állandó szókimondása, és intézkedtek kordában tartása felől. A háború befejeződése után pedig még inkább bosszankodtak Barth ‘szókinemmondásán’, mellyel a kommunista veszélyhez és annak a magyar forradalom idején döbbenetesen nyilvánvaló megnyilatkozásához viszonyult. Barthot a ‘Magyarországhoz kapcsolódó’ furcsa ‘hallgatás’ miatt többen bírálták, köztük Reinhold Niebuhr is. Barth azon kísérleteit, melyekkel önnön viszonyulását próbálta védelmezni, széles körben szofista [eszme-futtatási] gyakorlatoknak – ha nem éppen annál súlyosabb dolognak – tekintették: telefonját lehallgatták, és a CIA figyelmét is felkeltette.²⁴ Nyilvánvalónak látszik, hogy miközben önmagát békés természetűnek tüntette fel, Barth [valójában] élvezte a vitát, és hasznot húzott belőle.”²⁵

²⁴ Ha a CIA figyelmét is felkeltette, ez az 1950-es évek Amerikájának McCarthy-izmussal, az „Amerika-ellenes tevékenységet vizsgáló bizottsággal” átitatott közhangulatát ismerte csupán egyet jelenthetett: 1956 után Barthot az amerikai titkosszolgálat kommunista szimpatizánsnak tekintette (vagy legalábbis azal gyanúsította).

²⁵ Ld. Hendry, George S. recenzióját a következő könyvről: Karl Barth, *His Life from Letters and Autobiographical Texts* By Eberhard Busch, translated by John Bowden, Philadelphia, Fortress Press 1976. In: *Theology Today*. 1977 július. <http://theologytoday.ptsem.edu/jul1977/v34-2-bookreview1.htm>

A vitából Hendry szavai szerint hasznos húzó Barth – és furcsamód, a vele egy követ fűző észak-amerikai tanítványok – Mindszenty (és bizonyos fokig a magyar szabadságharc) ügyében a fentiek tanúsága szerint a Kádár–Hruscsov–Hromádka-féle rágalmaknak adtak nagyobb hitelt. E félszázadnyi időtávlatból is fájóan érzékelt viszonyulás kapcsán nem feladatunk az ítékezés – de a dolgok tisztázása, a szereplők megfelelő helyre tétele, és a napvilágra került adatok fényében a történet rövid újraértékelése annál inkább.

Barth első látásra talán bonyolultnak tűnő alapproblémája tulajdonképpen nagyon egyszerű: mind a második világháború idején, mind azután görcsösen ragaszkodott a fasizmus és a kommunizmus borzalmainak egymással való összehasonlíthatatlanságához. E tévedést Niebuhr találóan jellemzi:

„Ha Barth valamelyest törődne ‘az elvekkel’, megtanulhatta volna, hogy a náciizmus barbarizmusának egy része ugyanannak a felelőtlen hatalomnak a monopóliumából eredt, melyből a kommunizmus barbarizmusa is származik.”²⁶

Ezt a nagyon is kézenfekvő tényt Barth még Niebuhr figyelmeztetése ellenére sem igazán ismerte fel: a hitleri fasizmust és a sztálini kommunizmust (annak kelet-európai elburjánzásaival együtt) mindvégig a „nagyobbik rossz” és a „kisebbik rossz” meglehetősen szerencsétlenül megválasztott viszonyfogalmainak összefüggésében látta – szinte változatlanul úgy, ahogy ez őbenne a második világháború képlete alapján kialakult. A háború utáni események néhány év alatt gyakorlatilag tarthatatlanná tették a fenti tézist, hiszen az idő múlásával a „kisebbik rossz” egyre kevésbé volt „kisebbnek” nevezhető – arról nem is beszélve, hogy a másikkal képest időben sokkal tartósabbnak bizonyult –, de úgy tűnt, Barth ezt nem hajlandó tudomásul venni. Talán azért sem, mert – néhány villámlátogatást leszámítva – gyakorlatilag soha nem élt az általa „kisebbik rossz” tartott világrendszerben, így meglehet, hogy észre sem vette: a benne kialakult sablont nagyon gyorsan haladta túl az idő. Ha azonban valaki az 1944–45-ben még elfogadható rangsoroláshoz jó tíz évvel később is változatlanul ragaszkodott, elég nehezen kerülhette el a kettős mérce alkalmazásának veszélyét. Ennek bizonyítékául éppen a Niebuhr által bírált egyik Barth-előadás (Egyház Kelet és Nyugat között) idevágó részletét idézhetjük. Barth szerint ugyanis

„Mind Oroszország, mind Amerika különféleképpen Európa gyermekei. [...] Mindketten hirtelen óriásokká nőttek, és mindketten a maguk módján Európa patronusai, jötevői és oltalmazói kívánnak lenni. Mindkettő fél attól, hogy a másik bekeríti.”²⁷

(megnyitva: 2008. dec. 25): “The years in Basel were the period of his crowning theological achievement and of his decline. For Barth, they were happy years (despite four house moves), but they were not peaceful. His compatriots, who desired nothing so much as not to annoy Hitler, were upset by his continued outspokenness and took measures to restrain him. And after the war was over, they were even more upset by his *un*outspokenness about the threat of communism and its lurid demonstration at the time of the Hungarian uprising. Barth was excoriated by many, including Reinhold Niebuhr, for his strange ‘silence about Hungary,’ and Barth’s attempts to defend his attitude were widely regarded as exercises in sophistry, if not something more serious – his telephone was tapped, and he caught the attention of the C.I.A. It seems clear that, despite his claim to an irenic disposition, Barth enjoyed controversy and thrived on it.”

²⁶ Ld. *The Christian Century*. 1957. jan. 10, 109.: “A little concern for ‘principles’ would have instructed Barth that some of the barbarism of Nazism was derived from the same monopoly of irresponsible power from which the barbarism of Communism is derived.”

²⁷ *Református Szemle* 2009/1, 124.

Ezzel nem is lenne baj, ha Barth nem így folytatná:

„A nyugati bátyák teljes körét figyelembe véve el kell ismernünk, hogy a keleti óriás félelme megalapozottabb, mint a nyugati óriásé.”²⁸

A fenti mondat jelzi a félreérthetetlen, noha szinte rögeszmeszerű kiindulópontot: Barth, a „szisztémában” gondolkodó emberek legjellemzőbb szakmai csapdájába esve, egyszerűen nem hajlandó tudomást venni a körülötte lévő valóság azon jelenségeiről, melyek nem férnek bele az általa elképzelt és helyesnek tartott rendszerbe. Mert a valóság – akár tetszik, akár nem – állandó változásban van. Mivel Barth rendszere – alapvető merevségéből adódóan – a változásokat gyakorlatilag képtelen volt leképezni és visszatükrözni, a bázeli professzornak két lehetőség közül kellett választania: vagy elveti önnön rendszerét (esetleg megújítja, megváltoztatja, árnyalja azt), vagy – az inkább „szisztematikus rögeszmének” mondható „tézis” védelmében – eltorzítja a valóságot, hogy belegyömösölhesse a rendszerbe. A hidegháború idején megjelent politikai megnyilatkozásai zöméből egyértelműen az derül ki, hogy Barth saját – éppen a valóság által világosan megcáfolt – hipotézisének felülvizsgálata helyett megannyiszor a valóságon követett el erőszakot, hogy mindig „beleférjen” az általa helyesnek gondolt képletbe. Így lesz a szó szoros értelmében a fél világot leigázó, Barth fenti sorainak megfogalmazása idején munkatáborában hazájukból elhurcolt ártatlan százezreket halálra dolgoztató „keleti óriás”, a rettegett sztálini (!) Szovjetunió „félelme megalapozottabb”. Niebuhr – ismét angolszász gentlemanre jellemző visszafogottsággal – e botrányosan anakronisztikus valóságszemlélet fölött mond megsemmisítő ítéletet 1957-ben:

„Az embert [egyszerűen] lenyűgözi azon technikai, stratégiai és politikai előfeltételezések mennyisége, melyek e kockázatos értékítéletek háttérében meghúzódnak. Emberek vagyunk, nem isten[ek], így minden politikai értékítéletünk eleve kockázatos. Ha azonban teológusok is vagyunk, kell legyen annyi kegyesség bennünk, hogy időről időre megismételjük a páli figyelmeztetést: ‘ezt pedig én mondom, nem az Úr’, hogy ezáltal hallgatóink a téves politikai véleményt ne tekintsék *ex cathedra* kijelentésnek.”²⁹

Niebuhr találóan érzékelteti, hogy Barth téves megnyilatkozásait – éppen teológiai hírnevének köszönhetően – sokan fogadták *ex cathedra* kijelentéseként. A szerzői tekintély révén ez a történelmi amnéziához hasonló felemás hozzáállás számos nyugati és keleti teológusnemzedék gondolkodásába is beépült, annak ellenére, hogy Niebuhr (többek közt Cromwell példájával) már 1957-ben prófétai tisztánlátással figyelmeztette Barthot és tanítványait önnön erkölcsi magatartásuk kortévesztettségére:

„A magyarországi események bőségesen bizonyították, hogy megfelelő figyelmet kell fordítanunk a ‘rendszerekre’ és az ‘elvekre’ ahhoz, hogy felismerhessük: a felelőtlen hatalom teljes monopóliuma bármilyen rendszerben szörnyű igazságtalanságokat eredményez. Fő érvem értelmében [az a Barth-féle gondolat, miszerint] ‘minden eseményre az Isten Igéje fényében újként tekintünk’ megrabol bennünket a történelmi analógiák és tapasztalatok tanulságaitól. Bennünket nem a teológia, hanem a józan ész és a történelmi tapasztalat kell meggyőzzön arról, hogy Cromwell protektorátusa zsarnoki kormányzási forma volt, mely sok szörnyűséges igazságtal-

²⁸ *Református Szemle* 2009/1, 124.

²⁹ Uo.

lanságot eredményezett annak ellenére, hogy Cromwell nem pogány, hanem nagyon elkötelezett keresztyén volt. Úgy vélem, ez a bíráló különösen helyénvaló Barth azon észrevételének fényében, miszerint egyetlen magyar református keresztyént sem kísértett meg ‘az a katolikus tévedés, hogy a [kommunista] rendszerrel elvi okból szembeszegüljön’.”³⁰

Miközben tehát a több-kevesebb joggal Barthnak tulajdonított számos teológiai tétel mellett a szintén tőle származó – nem ritkán téves – politikai megállapítások több kelet-európai teológusnemzedék számára ugyancsak ex cathedra kijelentésekké kövesedtek, bizony nem csoda, hogy ilyen, a pusztán valóság által többszörösen túlhaladott, a keleti totalitarizmus borzalmainak ismeretében pedig csaknem relativista (noha ugyanvalószínű barthiánus) erkölcsi viszonyulás örökségének súlya alatt a kommunizmus tanulságaival való szembenézés útján is nehézkesen haladunk. Ezen az úton minden bizonnyal segítségünkre lehetnek olyan, magyar körökben félévszázaddal ezelőtt alig vagy egyáltalán nem ismert, az Óperenciányi távolság ellenére az egyszerre magyar és európai tragédiát mégis jobban átérző lelki társak és valódi etikusok, mint amilyen akkor – a legnagyobb nyomorúság idején – Reinhold Niebuhr volt. Viszontválaszának záró üzenete – melynek értelmében a józan észnek még a teológusok számára sem lehet alternatívája – úgy tűnik, semmit nem veszített időszerűségéből.

Barth on Hungary: An exchange

Barth Magyarországról: levélváltás

(*The Christian Century*, 10 Apr. 1957, 453–455.)

From Dr. Barth's Seminar in Basel

Dr. Barth bázeli szemináriumából

In the January 23 issue of *The Christian Century* Reinhold Niebuhr asks, “Why is Barth silent on Hungary?” and then proceeds to provide his own answers to the question. Without necessarily ourselves agreeing with Karl Barth’s political conclusions and without having discussed with him the content of Professor Niebuhr’s attack, we would like to offer a clarification of the issues to those who have not read Barth extensively. For instance, *Century* readers should know that Barth’s “silence” had a quite different motivation than Niebuhr implies.

Barth’s first reaction, when he was asked in a semipublic seminar to make a pronouncement on the Hungarian crisis, was that Switzerland was already too agitated. Within two days after the Russian intervention Swiss public opinion had already reached a level of crusading fervor rarely seen even in the days of Hitler. Barth’s reluctance to encourage Switzerland and the rest of the righteous “free

A *The Christian Century* című lap [1957.] január 23-i számában Reinhold Niebuhr felteszi a kérdést: „Miért hallgat Barth Magyarország kapcsán?”, majd rátér saját válaszainak megfogalmazására. Anélkül, hogy szükségszerűen egyetértene Karl Barth politikai következtetéseivel, és anélkül, hogy Niebuhr professzor támadásának tartalmát vele [Barth-tal] megbeszéltük volna, szeretnénk a szóban forgó kérdések kapcsán felvilágosítással szolgálni azok számára, akik Barthot nem olvasták kimerítően. Például, a *Century* olvasóinak tudniuk kell, hogy Barth „hallgatásának” egészen más indoka volt, mint amit Niebuhr feltételez.

Barth első reakciója, amikor egy félig nyilvános szemináriumon megkérték: nyilatkozzon a magyar válságról, az volt, hogy Svájc máris túlságosan izgatott. Két nappal az orosz beavatkozás után a svájci közvélemény már a kereszties hadjáratok elszántsági szintjén állt, melyet még Hitler napjaiban is ritkán tapasztalhattunk. Barth vonakodása attól, hogy Svájcot és az igazságos „szabad világ” többi részét az

³⁰ Ld. alább Niebuhrnak a Barth tanítványaihoz intézett válaszát.

world” to undertake a holy war against Russia, at a time when the West had just effectively dirtied its own record at Suez, amounted to advocating the same policy as the United States – a position in this case less anti-American than that of most of his Swiss countrymen. Another ground he mentioned for not venturing further comment was the dubious role played by Cardinal Mindszenty in the revolution – a point at which Barth’s reserve has since been confirmed.

Looking at the *Christian Century* article more closely, we find confusion in the attempt of Reinhold Niebuhr, who claims he is not a theologian, to discuss Professor Barth’s theology from his own grounds, those of a political analyst or “anthropologist.” Niebuhr claims the right to judge theology pragmatically by its political fruits. But, while calling Barth “the theologian of the antinazi resistance in the whole of Europe,” he refuses to admit that Barth’s antinazi position was rooted in his theology. He begs the question by assuming that Barth’s theology is irrelevant (“eschatological”) and then uses this assumption as a reason for refusing to recognize its relevance.

Having thus dismissed theology, Niebuhr evaluates the eight-year-old political statements of a man who speaks to “political changes according to the particular circumstances” by abstracting the statements not only from his theology but also from the circumstances. Niebuhr considers it his duty as a moralist to speak to every question of social concern. He does not make clear, however, why it should be the duty of Barth, as a theologian, to speak to every significant event simply because he had been asked for counsel eight years before. When Barth was in Hungary in 1948 he was asked, in brief, how the Hungarian Christians

Oroszország elleni szent háborúra buzdítsa – olyan időben, amikor a Nyugat éppen elég hatékonyan piszkolta be saját hitelét Szueznél – lényegében ugyanannak a politikának a védelmezését jelentette, amit az Egyesült Államok képviselt. Ez az álláspont ebben az esetben kevésbé volt Amerika-ellenes, mint a legtöbb svájci honfitársáé. A további kommentárok megkockáztatásától való tartózkodása másik okául [Barth] Mindszenty bíborosnak a forradalomban játszott kétes szerepét említette. Ezen a ponton Barth visszafogottsága azóta igazolást nyert.

A *Christian Century*-ben megjelent cikk közelebbi vizsgálatára térve zavarosnak találjuk Reinhold Niebuhr kísérletét, aki azt állítja önmagáról, hogy nem teológus, miközben Barth professzor teológiáját saját [ti. Niebuhr] alapjai felől, azaz a politikai elemző és az „antropológus” szemszögéből tárgyalja. Niebuhr jogot formál magának arra, hogy a teológiát pragmatikus módon annak politikai gyümölcsei alapján ítélje meg. Mindazonáltal, miközben Barthot „az egész Európa náci-ellenállása teológusának” nevezi, nem ismeri el, hogy Barth náciellenes álláspontja a saját teológiájában gyökerezett. A kérdést bizonyítottan tekinti azzal a feltételezéssel, hogy Barth teológiája lényegtelen („eszkatologikus”), majd ezt a feltételezést okként felhasználva nem ismeri el Barth teológiájának jelentőségét.

A teológia ilyen elutasításával Niebuhr egy olyan ember nyolc évvel korábbi politikai kijelentéseit értékeli, aki „a politikai változásokról a sajátos körülmények alapján” beszél. [Ezt az értékelést Niebuhr úgy végzi], hogy Barth kijelentéseit nem csupán Barth teológiájából, hanem a körülményekből is levezeti. Moralistaként Niebuhr kötelességének érzi, hogy minden társadalmi vonatkozású témához hozzászóljon. Mindazonáltal nem tisztázza, hogy teológusként Barthnak miért lenne kötelessége minden jelentős eseményhez hozzászólni pusztán amiatt, hogy nyolc évvel korábban tanácsot kértek tőle.³¹ Amikor Barth 1948-ban Magyarorszá-

³¹ Fordítói megjegyzés: Talán éppen azért, mert tanácsot adott – többek közt későbbi írásain, kijelentéseiben, előadásain keresztül – gyakran kéretlenül is. A Barth-tanítványok részvétlenségig menő érzéketlensége, (hallgatásba burkolózó mesterük szinte közvetlen hatását tükröző) közönye talán ebben a mondatban érhető leginkább tetten. Niebuhr becsületére legyen mondva, viszontválaszában nem aknázza ki ezt a mondatot, mely önnön szerzői fölött mond megsemmisítő erkölcsi ítéletet, hiszen mind a világháború-

should relate the understanding of the state in Romans 13 to their own government. Whether he was right or wrong in saying the Hungarian Christians should not revolt at that time, it is highly unethical polemics so to twist – by means of a reference to certain disillusioned Communists and fellow travellers – what he said then as to insinuate that his accepting the existence of the Hungarian state of 1948 is equivalent to having been himself a communist sympathizer then or to approving of the Russian massacre now. Barth's name is linked with Sartre and the assistant editor of the *London Daily Worker*, who have abandoned communism because their faith in the U.S.S.R. was destroyed by the Russian military intervention in Hungary. Barth never discussed such a military intervention in 1948, and even Niebuhr cannot accuse Barth of approving it now.

Specifically, Niebuhr tries to summarise the alleged negative political fruits of Barth's theology in three paragraphs. The first concerns the election of Bishop Bereczky. Niebuhr correctly indicates that Barth felt that the favour or disfavour of the government should be irrelevant to the church in this choice. Barth's actual words were the following: "On no account... allow the other party to dictate your path, your thoughts, your words, your attitude – either positively or negatively." The Hungarian Christians had already agreed that Bereczky was the best qualified man, but they hesitated to elect him because he was acceptable to the government. Barth's answer was that the church should act neither in spite of nor because of the state's preferences, but on the basis of conscience and the lordship of Christ.

gon volt, röviden megkérdezték tőle, hogy a magyar keresztyéneknek miképpen kellene a Róma 13 államértelmezését önnön kormányukra alkalmazniuk. Akár igaza volt, akár nem, mikor azt mondta: a magyar keresztyének ne lázadjanak fel, súlyosan erkölcsstelen polémia, ha bizonyos kiábrándult kommunistákra és társaikra való hivatkozással Barth akkori szavait úgy csavarja ki valaki, mintha azt sugallná: az 1948-as magyar állam létezésének Barth általi elfogadása egyenértékű azzal, hogy ő akkor kommunista szimpatizáns volt, ma pedig egyetért az orosz mészárlással. Barth nevét [Niebuhr] Sartre-val és a *London Daily Worker* helyettes szerkesztőjével³² kapcsolja össze, [olyanokkal], akik szakítottak a kommunizmussal, mivel a magyarországi orosz katonai beavatkozás megsemmisítette a Szovjetunióba vett hitüket. Barth 1948-ban soha nem beszélt ilyen katonai beavatkozástól, és maga Niebuhr sem vádolhatja őt azzal, hogy azt jelenleg helyeselné.

Niebuhr különösen három bekezdésben próbálja összefoglalni a Barth teológiájának állítólagos negatív politikai gyümölcseit. Az első Bereczky püspök³³ megválasztásával foglalkozik. Niebuhr helyesen jegyzi meg, hogy Barth szerint a kormány támogatása vagy ellenzése a döntést meghozó egyház számára mellékes kell legyen. Barth tulajdonképpen szavai ezek voltak: „Semmilyen esetben... ne engedjétek, hogy – akár pozitív, akár negatív értelemben – a másik fél diktálja utatokat, gondolataitokat, szavaitokat, hozzáállásotokat.” A magyar keresztyének már megegyeztek abban, hogy Bereczky a legalkalmasabb ember, de haboztak őt megválasztani, mivel a kormány számára elfogadható volt. Barth válasza szerint az egyház ne az állam preferenciái szerint, se azok ellenére, hanem a lelkiismeret és a Krisztus uralma alapján cselekedjen.

ban, mind a hidegháború idején semleges ország (Svájc) biztonságát élvező, a kiszolgáltatottakat fölénytel kioktató, így az erő pozíciójából vitázó „teológusok” tollából származik. NB: a Barmeni Nyilatkozat megfogalmazása után Barth is a svájci biztonságból küzdött a náciizmus ellen – anélkül azonban, hogy a Hitler megtorlásától Németországban maradt hittestvéreivel ellentétben valóságosan tartania kellett volna...

³² Peter Fryer, a *London Daily Worker* munkatársa, miután rádöbbsent, hogy a magyar szabadságharcra vonatkozó, Budapestről továbbított tudósításait saját lapja megcsonkítva és eltorzítva közölte, felháborodottan távozott a laptól. Ld. Pásztori-Kupán István: Hallgatni: arany-e vagy cinkosság? In: *Református Szemle* 2009/1, 104–105.

³³ Bereczky Albert (1893–1966), 1945 és 1946 között kultuszminisztériumi államtitkár, 1948-tól (Ravasz László utódaként) 1958-ig a Dunamelléki Egyházkerület püspöke, 1951-től a Zsinat lelkesítő elnöke.

Rather than substantiating his charge against Barth for his attitude in this matter, Niebuhr at this point gives evidence for the notoriety of Rakosi, who headed the Hungarian government at that time. Everyone could agree with Niebuhr's judgment on Rakosi, but Niebuhr has given us no reason for saying that this fruit of Barth's theology – namely, his advice to the Hungarian Christians concerning the election of Bereczky – was in error. The innuendo is still worse when Niebuhr mentions Bishop Peter. Even though he admits that Peter did not have Barth's approval and states that Peter did not meet Barth's requirement of "theological correctness," he writes a whole paragraph about Peter and then, in the concluding paragraph of this section of his article (I), asks how "Karl Barth should have come to such false conclusions." There is no charge against any statement or act of Barth in the Peter paragraph, which appears to be an attempt to establish guilt by association.

Niebuhr next charges that Barth was wrong in thinking that the Hungarian state represented neither "in its pure form ... an ordinance of God" nor "its complete diabolical perversion" but was rather somewhere between these two extremes. It is not clear what Niebuhr means in implying that the Hungarian government of 1948, or of any other recent time, was "completely diabolical," nor does he prove that the Hungarian state was so bad it couldn't have been worse. If Barth's "false conclusion" was that, in speaking on Revelation 13 in 1948, he advised against revolt, considering the Hungarian government to be less than completely demonic, would Niebuhr mean that at that time he himself was advising

Ahelyett, hogy Barthnak ebben az ügyben tanúsított viszonyulása elleni vádját bizonyítaná, Niebuhr ezen a ponton Rákosi,³⁴ az akkori magyar kormányfő hírhedségét bizonygatja. Mindenki egyetérthet Niebuhr Rákosi feletti ítéletével, de Niebuhr nem szolgáltatott számunkra semmilyen okot arra nézve, hogy megállapíthassuk: Barth teológiájának gyümölcse – ti. a Bereczky megválasztása kapcsán a magyar keresztyéneknek adott tanácsa – téves volt. A gyanúsítgatás még rosszabb, mikor Niebuhr Péter [János] püspököt³⁵ említi. Annak ellenére, hogy elismeri: Péter [János] nem élvezte Barth támogatását, és kijelenti, hogy ő ütötte meg a Barth szerinti „helyes teológiai gondolkodás” mértékét, [Niebuhr] egy teljes bekezdést ír Péter [Jánosról], majd cikke I. részének utolsó bekezdésében csodálkozik, hogy „Karl Barth miképpen juthatott ilyen hamis következtetésekre”. A Péter [Jánosról] szóló bekezdésben vád nem hangzik el Barth egyetlen kijelentése vagy tette ellen sem, így a bekezdés a bűnösség társítás útján történő megállapításának kísérlete.

Niebuhr további vádja szerint Barth helytelenül gondolta, hogy a magyar állam „sem az Isten rendelkezésének megfelelő tiszta formájú állam, sem annak teljesen ördögi, elfajult változata”, hanem inkább valahol e két véglet között helyezkedett el. Nem világos, mit akar Niebuhr sejtetni azzal, hogy az 1948-as, vagy bármelyik közelmúltbeli magyar kormány „teljesen ördögi” volt, ugyanakkor nem is bizonyítja be, hogy a magyar állam olyan rossz volt, hogy rosszabb már nem lehetett volna.³⁶ Ha Barth „hamis következtetése” az volt, hogy a Jel 13 alapján 1948-ban a lázadás ellen foglalt állást, mivel a magyar kormányt nem tartotta teljesen ördöginek, azt akarja-e ezzel Niebuhr mondani, hogy abban az időben ő maga lázadásra buzdította a

³⁴ Rákosi Mátyás (1892–1971) a II. világháború utáni korszak egyik legvéresebb magyar kommunista diktátora, „Sztálin legjobb magyar tanítványa” volt. 1952–1953-ban a minisztertanács elnöke. Konceptiók perék elindításáért, 1950 és 1953 között szinte milliónyi ember meghurcoltatásáért tehető felelőssé.

³⁵ Péter János (1910–1999) református lelkipásztor, 1948-tól – Révész Imre utódaént – a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, később a Magyar Népköztársaság külügyminisztere.

³⁶ Fordítói megjegyzés: ismét tipikus nyugat-európai biztonságból teológiai álkegyességgel megfogalmazott leereszkedő kioktatás. Ennek igazi, valóban keresztyéni ellentétét mindig azok képviselték, akik nem nyugati íróasztalok mellől, hanem a nyomorúságban élők sorsában gyakran a helyszínen osztozva tapasztalták meg a „rossz”, a „rosszabb” és a „rosszabb már nem lehet” valóban kelet-európai értelmű viszonylagosságát. E másik, minden szempontból sokkal hitelesebb viszonyulás szép példáját ld. Hebe Kohlbrugge: *Kétszer kettő néha öt: Ingázó tanú Kelet és Nyugat között* c. művében (ford. Kállay Csabáné Miklós Tünde, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet kiadása 2008).

Hungarian Protestants to revolt? Regardless of his own position, Niebuhr does not show that Barth's conclusion in 1948 was wrong.

Although he fails to demonstrate that Barth was in error in this specific historical case, Niebuhr assumes that he has proved that Barth's political conclusions were wrong in the case of Hungary. Consequently he apparently feels that he is justified in looking for defects in Barth's theology that could yield "false conclusions." Two defects are cited: Barth is too consistently "eschatological" and he lacks "principles." Niebuhr charges that Barth's theology is politically irrelevant because of an overemphasis on "eschatology," whereas in point of fact Barth's political action has shown clearly that a clear eschatology is important in enabling Christians to make a distinctive and independent contribution to political situations. We have already observed that Barth's part in the resistance to Hitler demonstrated what he meant when he said: "If the church is to remain free, above the changing political systems, this very freedom implies that the church should participate in these events." And this theologian who, for instance, could say categorically when asked by the Hungarians whether it was permissible to join the Communist party to keep one's job, "No; it is not permissible" – this theologian is charged with lacking "principles"!

The purpose of this attempt at a clarification of the issues for the readers of *The Christian Century* has not been to justify Barth's pronouncements, whether theological or political, but to plead that contributions to such a conversation be based on accurate reporting and responsible polemics. We feel that both the tone and the information of Professor Niebuhr's article are not such as to introduce a fruitful discussion in the spirit of mutually helpful criticism.

James C. Cox, John H. Yoder, Albert J. Meyer, Marion W. Conditt, Paul L. Maier,
Members of Karl Barth's English-speaking seminar at the University of Basel

magyar protestánsokat? Saját álláspontjától teljesen függetlenül Niebuhr nem bizonyítja, hogy Barth 1948-as következtetése téves lett volna.

Noha nem tudja bizonyítani, hogy Barth ebben a konkrét történelmi esetben tévedett volna, Niebuhr [mégis] igazoltnak véli állítását, miszerint Barth politikai következtetései Magyarország esetében helytelenek voltak. Következésképpen úgy érzi: jogosan kutat Barth teológiájában olyan fogyatkozások után, melyek „hamis következtetéseket” teremhetnek. Két fogyatkozást sorol fel: Barth túl következetesen „eszkatologikus” és nincsenek „elvei”. Niebuhr vádja szerint Barth teológiája politikailag irreleváns, mivel túlhangsúlyozza az „eszkatológiát”. Ezzel szemben Barth politikai akciója tényszerűen igazolta, hogy a világos eszkatológia jelentékeny módon segíti a keresztyéneket a politikai helyzetekhez való különleges és független hozzájárulásukban. Már megállapítottuk, hogy Barhnak a Hitlerrel szembeni ellenállásban [tanúsított] szerepe mutatta meg, mit gondolt, amikor ezt mondta: „Ha az egyház a változó politikai rendszereken felül szabad akar maradni, ez a tulajdonképpeni szabadság feltételezi az egyháznak ezen eseményekben való részvételét.” Ezt a teológust pedig, aki adott esetben arra a magyarok által feltett kérdésre, miszerint a munkahely megtartása érdekében megengedhető-e a kommunista párthoz való csatlakozás, határozottan azt válaszolta: „Nem; nem megengedhető” – nos, ezt a teológust vádolja [Niebuhr] „elvtelenséggel”!

A *Christian Century* olvasói számára nyújtott jelen tisztázási kísérlet célja nem Barth teológiai vagy politikai kijelentéseinek védelme volt, hanem annak képviselete, hogy az ilyen párbeszédhez való hozzájárulás tényszerű tudósításon és felelős polémia alapján alapuljon. Úgy érezzük, hogy sem a Niebuhr professzor cikkének hangvétele, sem annak adatközlési módja nem megfelelő ahhoz, hogy a kölcsönösen segítőkész kritika szellemében indíthatná el a gyümölcsöző párbeszédet.

James C. Cox, John H. Yoder, Albert J. Meyer, Marion W. Conditt, Paul L. Maier,
A Bázel Egyetemen Karl Barth angol nyelvű szemináriumának tagjai

From Dr. Niebuhr in New York

If the ardent young English-speaking disciples of Karl Barth are really interested in “mutually helpful criticism” they might begin by refraining from flagrant misinterpretation of my criticisms of the master. Let me enumerate some of them.

1. I did not insinuate that Barth was a “Communist sympathizer.” On the contrary, I quoted his biting criticism of the “Red Dean” of Canterbury to refute this charge.

2. I did not criticize Barth for not advising a revolution in Hungary either eight years ago or now. I criticized him for adopting a complacent attitude toward Communist tyranny, particularly in Hungary, by many devices, including the observation that no government in history is absolutely good or absolutely evil. I did not challenge the theological correctness of the Christian truth that no government is absolutely evil, but merely observed that the young Hungarians must have found it morally and politically irrelevant when they found a despotism, particularly a foreign one, absolutely insufferable.

3. I did not criticize the most eminent theologian of our day for remaining silent, out of indifference for the important theological pursuits in which he is engaged. I was speaking of a man who enjoys an unparalleled theological eminence in our generation but who has not dwelt in an ivory tower. He has spoken rather consistently on political issues; and during the Nazi terror he was the religious inspiration of the antinazi movement. In our engagement with the Communist tyranny he has taken the opposite position and has been the inspiration of European neutralism. He has not remained quiet on these new issues but has spoken as consistently in defense of neutralism as in his antinazi days. All my quotations were taken from the collection of his political and theological essays entitled *Against the Stream*. My criticisms of Barth were particularly relevant in

Dr. Niebuhrtól New Yorkból

Ha Karl Barth szenvedélyes fiatal angol ajkú tanítványai valóban a „kölcsonösen segítő-kész kritikában” érdekeltek, akkor talán kezdenék azzal, hogy tartózkodnak a mesterre vonatkozó bírálatom botrányos félreértelmezéseitől. Hadd soroljak fel néhányat ezek közül.

1. Én nem sugalltam azt, hogy Barth „kommunista szimpatizáns” lett volna. Ellenkezőleg: éppen e vád cáfolására idéztem [Barthnak] a canterburyi „vörös főesperes” elleni csípős kritikáját.

2. Én nem bíráltam Barthot amiatt, hogy akár nyolc évvel ezelőtt, akár jelenleg nem javasolt forradalmat Magyarországon. Én amiatt bíráltam, hogy a kommunista zsarnokság irányában, és különösen Magyarország esetében, többféle módon is önelégült viszonyulást tanúsított, beleértve azt a megjegyzést is, hogy a történelemben egyetlen felsőbbség sem teljesen jó vagy teljesen gonosz. Nem annak a keresztyén igazságnak a teológiai helyességét kérdőjeleztem meg, miszerint egyetlen felsőbbség sem teljesen gonosz, hanem csupán megállapítottam, hogy ez [a kijelentés] a magyar fiatalok számára erkölcsi és politikai szempontból bizonyára irreleváns volt, midőn a zsarnokságot – különösen az idegen zsarnokságot – teljesen elviselhetetlennek találták.

3. Korunk legkiemelkedőbb teológusát nem amiatt bíráltam, hogy közömbösségből hallgatott olyan fontos teológiai kérdések kapcsán, melyek őt is foglalkoztatják.³⁷ Én arról az emberről beszéltem, aki nemzedékünk körében páratlan teológiai kiemeltséget élvez, de aki nem lakozott elefántcsonttoronyban. Sokkal inkább következetesen hozzászólt a politikai kérdésekhez, és a náci rémuralom idején a náciellenes mozgalom vallási ihletője volt. A kommunista zsarnoksággal való összeütközésünk alkalmával az ellenkező álláspontot képviselte, és az európai semlegesség ihletője lett. Nem maradt szótlan ezen új témák kapcsán sem, hanem éppen olyan következetességgel védelmezte a semlegességet, mint amilyen következetesen [képvisele az ellenállást] a náciellenes korszakában. Az összes általam idézett gondolat az ő politikai és teológiai írásait tar-

³⁷ A szöveg fogalmazása enyhén kétértelmű, melyet a fordításban is igyekeztem megőrizni (PKI).

regard to Hungary because so much of that volume is devoted to his dialogue with the church in Hungary.

4. I did not expect him to admit to the same errors to which Sartre admitted. I only observed that this atheistic existentialist admitted his error and that Barth might have admitted the error of judgment in which he refused to equate or compare Nazi and Communist tyranny on the ground that it was still an open question whether the Nazis were so bad because they were totalitarian or pagan or anti-Semitic. Events in Hungary were ample proof that we must have enough regard for “systems” and “principles” to recognize that an absolute monopoly of irresponsible power creates grievous injustices under any system. My point was that “looking at every event afresh in the light of the Word of God” defrauds us of the lessons from the analogies and experiences of history. Not theology but common sense and historical experience ought to persuade us that Cromwell’s protectorate was a despotic form of government resulting in many grievous injustices, even though Cromwell was not a pagan but a very devout Christian. I think this criticism is particularly relevant in the light of Barth’s observation that none of the Hungarian Reformed Christians were tempted to the “Catholic error of opposing the regime out of principle.”

In addition to these misrepresentations of my position I must call attention to some very ludicrous misinterpretations of the historic situation. Barth, these young gentlemen declare, did not speak during the Hungarian crisis because of his “reluctance to encourage Switzerland and the rest of the righteous ‘free world’ to undertake a holy war against Russia

talmazó, *Szemben az árral* című gyűjteményes kötetéből származik.³⁸ Barth irányában megfogalmazott bírálataim éppen Magyarország vonatkozásában voltak különösen találóak, mivel az illető kötet nagy részét Barth és a magyar egyház párbeszédének szentelték.

4. Nem azt vártam tőle, hogy ugyanazokat a tévedéseket ismerje be, mint Sartre. Csupán észrevételeztem, hogy ez az istentagadó egzisztencialista elismerte a maga tévedését, és hogy Barth elismerhette volna a maga téves értékítéletét, mellyel nem volt hajlandó egyenlővé tenni vagy összehasonlítani a náci és a kommunista zsarnokságot azon az alapon, hogy [szerinté] még mindig nyitott kérdés miszerint a náciak azért voltak-e olyan rosszak, mert totalitáriusok, vagy pogányok, vagy [mert] antiszemiták voltak. A magyarországi események bőségesen bizonyították, hogy megfelelő figyelmet kell fordítanunk a „rendszerekre” és az „elvekre” ahhoz, hogy felismerhessük: a felelőtlen hatalom teljes monopóliuma bármilyen rendszerben szörnyű igazságtalanságokat eredményez. Fő érvem értelmében [az a gondolat, miszerint] „minden eseményre az Isten Igéje fényében újként tekintünk” megrabol bennünket a történelmi analógiák és tapasztalatok tanulságaitól. Bennünket nem a teológia, hanem a józan ész és a történelmi tapasztalat kell meggyőzzön arról, hogy Cromwell protektorátusa zsarnoki kormányzási forma volt, mely sok szörnyűséges igazságtalanságot eredményezett annak ellenére, hogy Cromwell nem pogány, hanem nagyon elkötelezett keresztyén volt. Úgy vélem, ez a bírálat különösen helyénvaló Barth azon észrevételének fényében, miszerint egyetlen magyar református keresztyént sem kísértett meg „az a katolikus tévedés, hogy a [kommunista] rendszerrel elvi okból szembeszegüljön”.

Álláspontom fenti félreértelmezései mellett fel kell hívnom a figyelmet a történelmi helyzet nevetséges félreértelmezéseire is. E fiatal úriemberek állítása szerint Barth azért nem szólalt meg a magyar válság idején, mert „vonakodott attól, hogy Svájcot és az igazságos »szabad világ« többi részét az Oroszország elleni szent háborúra buzdítsa – olyan időben, amikor a

³⁸ Ld. Barth, Karl: *Against the Stream: Shorter Post-War Writings, 1946–52*. (*Szemben az árral: Háború utáni rövidebb írások 1946–52*) New York, Philosophical Library, 1954.

at a time when the West had effectively dirtied its own record at Suez.” One can only be astounded at this interpretation of recent history. Who in addition to neutral Switzerland was spoiling for a “holy war”? Our own country united with Russia in disciplining the three invading nations in Egypt, and so rigorously refrained from supporting the Hungarian revolution that we have earned the disrespect of many Europeans.

The young gentlemen report that Barth’s position was less anti-American than that of most of his Swiss countrymen. That is a comfort, though not surprising, since we were not engaged in a holy war. I am intrigued by the anti-Americanism of the Swiss as reported by the young men. Did they criticize us because we slapped the British and French down in Egypt or because we failed to support the Hungarians? At any rate, nothing that could have been said could possibly have aggravated the danger of a holy war, since there was not the slightest inclination to such a war either among the Swiss or in America. There was only revulsion against the Russian cruelty in Hungary.

The young men’s final excuse for Barth’s silence (and they do offer an excuse despite their insistence that a theologian, as contrasted to an “anthropologist,” is not required to speak on the issues of the day) is that the “dubious role played by Cardinal Mindszenty in the revolution” has validated Barth’s reserve. I know that the Communists’ boss, Khrushchev, has used Mindszenty’s alleged role to prove that they were dealing with a fascist uprising. But have the young men not heard that this was the most spontaneous uprising of a resentful people in recent history? And that the cardinal had no more to do with it than that the Nagy government, in the brief moment of his freedom, unwisely allowed him to hold a press conference which he unwisely exploited?

Nyugat éppen elég hatékonyan piszkolta be saját hitelét Szueznél”. Az ember egyszerűen elképed a közelmúlt ilyen értelmezésétől. A semleges Svájcra kívül ugyan ki foglalkozott még a „szent háború” gondolatával? A mi országunk [az Egyesült Államok] Oroszországgal egyesülve leckéztette meg a három, Egyiptomba betörő országot, és annyira ridegen tartózkodott a magyar forradalom támogatásától, hogy kiérdemeltük számos európai [polgár] megvetését.

A fiatal úriemberek szerint Barth álláspontja kevésbé volt Amerika-ellenes, mint a legtöbb svájci nemzettársáé. Ez megnyugtató, noha nem meglepő, mivel nem indítottunk szent háborút. A fiatalok jelzése szerinti svájci Amerika-ellenesség számomra fejtörést okoz. Amiatt bíráltak-e bennünket [a svájciak], mert Egyiptomban levertük a briteket és a franciákat, vagy amiatt, mert nem támogattuk a magyarokat? Mindazonáltal [Barth] semmi olyat nem tudott volna mondani, mely esetleg súlyosbíthatta a szent háború veszélyét, hiszen sem a svájciak körében, sem Amerikában a legcsekélyebb hajlandóság sem mutatkozott egy ilyen háború megindítására. Ehelyett csupán a Magyarországon [végbement] orosz kegyetlenség elleni undor volt tapasztalható.

A fiatalok végső mentsége Barth hallgatására (mert mégis csak mentséget hoznak fel annak hangsúlyozása ellenére, hogy a teológus – az „antropológussal” ellentétben – nem köteles hozzászólni a napi eseményekhez) az, hogy Barth visszafogottságát „Mindszenty bíborosnak a forradalomban játszott kétes szerepe” igazolta. Tudom, hogy Hruscsov, a kommuniszták főnöke Mindszenty állítólagos szerepét annak igazolására használta fel, hogy fasiszta lázadással van dolguk. De a fiatal emberek nem hallottak arról, hogy a közelmúlt történelmében ez volt a legspontánabb felkelés, melyet egy elkeseredett nép [indított]? És [arról sem hallottak], hogy a bíborosnak nem volt több köze hozzá azon túl, hogy a Nagy [Imre] kormány, a [Mindszenty] rövid szabadsága pillanatában³⁹ meggondolatlanul megengedte számára, hogy sajtóértekezletet tartson, melyet ő [szintén] meggondolatlanul ki is használt?

³⁹ Mindszenty bíboros valóban csupán a szabadságharc napjaiban volt szabad: az amerikai követség épületéből 15 év múltán, 1971-ben egyenesen száműzetésbe kellett mennie.

Perhaps I might offer a parting word of advice for the young and ardent disciples, and that is that there is no substitute for common sense, even for theologians, whether budding or eminent.

Reinhold Niebuhr

Búcsúzóul talán a következő jó tanácsot adhatnám a fiatal és heves tanítványoknak: a józan ész még a teológusok számára sem helyettesíthető [egyébbe], legyenek bár rügyező vagy kiemelkedő [teológusok].

Reinhold Niebuhr

Can we keep from speaking about what we have seen and heard? An exchange of letters between Karl Barth's disciples and Reinhold Niebuhr in 1957

As a continuation of the article *Silence: Is It Golden or Complicity?*, published in the previous issue of *Református Szemle*, this paper brings to the Hungarian readership the exchange of letters between Karl Barth's disciples and Reinhold Niebuhr in April 1957, which had appeared in *The Christian Century*. Based on the available evidence it becomes clear that at least in one case (i. e. of the Hungarian Cardinal Mindszenty) Karl Barth and his five disciples chose to believe the Soviet propaganda instead of accepting the historical truth about the Hungarian revolution of 1956 – a truth nonetheless upheld and blamelessly defended by Reinhold Niebuhr. It appears that Barth's failure to realise and accept the existence of a valid comparison between the horrors of Fascism and Communism led to his increasingly anachronistic – and by consequence, largely unbalanced view of the historical reality. His influence upon later theologians – also in this, rather unfortunate sense – is undeniable. As the time to face the consequences and lessons of Communist dictatorships approaches, it seems more and more obvious that Reinhold Niebuhr's attitude towards these issues is of far better use for the contemporary Christian ethicist than it may have been estimated so far.